

УДК 159.944.4

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-8437.55.2025-1.20>

УКРАЇНЕЦЬ Василь – ад'юнкт кафедри внутрішніх комунікацій, Національний університет оборони України, проспект Повітряних Сил, 28, Київ, Україна, індекс 03049 (ukrainec270487@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7324-5717>

АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ МЕХАНІЗОВАНИХ ПІДРОЗДІЛІВ В УМОВАХ ВЕДЕННЯ ОБОРОННОГО БОЮ

Анотація. У статті розглянуто психологічні особливості стресостійкості військовослужбовців механізованих підрозділів в умовах ведення оборонного бою.

Метою роботи є проведення емпіричного аналізу психологічних особливостей стресостійкості військовослужбовців механізованих підрозділів в умовах ведення оборонного бою у межах її структурних компонентів (ціннісно-мотиваційного, когнітивно-інтелектуального, емоційно-вольового та поведінкового).

Методологія. У статті застосовано методи описової статистики. Дослідження проведено за допомогою попередньо відібраного, валідного та надійного психометричного інструментарію.

Наукова новизна. Уперше проведено аналіз психологічних особливостей стресостійкості військовослужбовців механізованих підрозділів в умовах ведення оборонного бою. Встановлено, що їх діяльність залежить від низки особливостей, які зумовлені внутрішньою природою стресостійкості. У межах ціннісно-мотиваційного компонента провідне місце посідають система цінностей і мотивів, усвідомлення мети та сенсу оборонних бойових дій, які безпосередньо впливають на поведінку військовослужбовця в бойовій обстановці, визначають і регулюють її. Роль когнітивно-інтелектуального компонента залежить від інтелектуального потенціалу особистості військовослужбовця, зокрема його когнітивної гнучкості, аналітичного мислення, вміння аналізувати інформацію і встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, приймати обґрунтовані та зважені рішення. Сутність емоційно-вольового компонента стресостійкості базується на здатності ідентифікувати, контролювати й виражати власні емоції. Встановлено, що важливою складовою такого процесу є подолання невпевненості, ситуативної тривожності, формування стійкої емоційно-вольової саморегуляції. У межах поведінкового компонента активна й ефективна діяльність військовослужбовців в бою базується на об'єктивній здатності аналізувати обстановку, планувати й вибирати конструктивні копінг-стратегії поведінки. Такий підхід передбачає врахування індивідуально-психологічних властивостей особистості військовослужбовця, його стилю мислення, цінностей, мотивів та інших психологічних ресурсів, які забезпечують послідовне вирішення проблем в умовах ведення оборонного бою.

Висновки. Емпіричний аналіз дав змогу об'єктивно визначити чинники, які впливають на процес адаптації військовослужбовців в оборонному бою. Отримані емпіричні дані окреслили специфіку побудови програми розвитку стресостійкості військовослужбовців механізованих підрозділів, розроблення якої стане напрямом подальших наукових досліджень у цій сфері.

Ключові слова: військовослужбовець, бойові дії, оборонний бій, стресори, стресостійкість, копінг-стратегії, мотивація, емоції, інтелект.

UKRAINET'S VasyI – adjunct at the Department of Internal Communications, National Defense University of Ukraine, 28, Air Force Ave., Kyiv, Ukraine, postal code 03049 (ukrainec270487@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7324-5717>

ANALYSIS OF THE PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF STRESS RESISTANCE OF SERVICEMEN OF MECHANIZED UNITS IN CONDITIONS OF DEFENSIVE COMBAT

Abstract. *The article examines the psychological features of stress resistance of servicemen of mechanized units in conditions of defensive combat.*

The purpose of the work is to conduct an empirical analysis of the psychological characteristics of stress resistance of servicemen of mechanized units in the conditions of conducting defensive combat within its structural components (value-motivational, cognitive-intellectual, emotional-volitional and behavioral).

Methodology. *The article uses descriptive statistics methods. The study was conducted using pre-selected, valid, and reliable psychometric instruments.*

Scientific novelty. *For the first time, an analysis of the psychological characteristics of stress resistance of servicemen of mechanized units in the conditions of conducting defensive combat was carried out and it was established that their activity depends on a number of features that are determined by the internal nature of stress resistance. Within the value-motivational component, the leading place is occupied by the system of values and motives, awareness of the purpose and meaning of defensive combat actions, which directly affect the behavior of a serviceman in a combat situation, determine and regulate it. The role of the cognitive-intellectual component depends on the intellectual potential of the serviceman's personality, in particular his cognitive flexibility, analytical thinking, the ability to analyze information and establish cause-and-effect relationships, and make reasonable and balanced decisions. The essence of the emotional-volitional component of stress resistance is based on the ability to identify, control and express one's own emotions. It has been established that an important component of such a process is overcoming uncertainty, situational anxiety, and the formation of stable emotional and volitional self-regulation. Within the behavioral component, the active and effective activity of military personnel in combat is based on the objective ability to analyze the situation, plan and choose constructive coping strategies of behavior. This approach involves taking into account the individual psychological properties of the military personnel's personality, their thinking style, values, motives, and other psychological resources that ensure consistent problem solving in the conditions of conducting a defensive battle.*

Conclusions. *Empirical analysis made it possible to objectively determine the factors that influence the process of adaptation of servicemen in defensive combat. The obtained empirical data outlined the specifics of building a program for developing stress resistance of servicemen of mechanized units, the development of which will become the direction of further scientific research in this area.*

Key words: *military serviceman, combat operations, defensive battle, stressors, stress resistance, coping strategies, motivation, emotions, intelligence.*

Постановка проблеми. В умовах широкомасштабної збройної агресії, яку розв'язала Росія проти України, вивчення проблеми стресостійкості військовослужбовців механізованих підрозділів є необхідною умовою для їх ефективної діяльності в оборонному бою. Насамперед це пов'язано зі стрімким розвитком форм, методів і технологій ведення бойових дій, використанням безпілотних літальних апаратів (дронів) та інших збройних засобів, зокрема і з використанням штучного інтелекту. Постійна загроза з повітря, обмежені можливості фізичного захисту істотно впливають на психіку військовослужбовців, спричиняють розвиток хронічного стресу та можуть призвести до посттравматичного стресового розладу. За таких умов успішна адаптація військовослужбовців до впливу стрес-чинників бою залежить від високого рівня їх стресостійкості, досягнути якого можна на підставі теоретичного й емпіричного аналізу її психологічних особливостей.

Аналіз досліджень. У сучасній зарубіжній і вітчизняній психологічній літературі питанню системного аналізу психологічних особливостей стресостійкості присвячено достатню кількість теоретичних та емпіричних досліджень. Серед основних можна виділити праці М. Білової, Г. Дубчак, Н. Ендлера, О. Когут, В. Корольчук, Р. Лазаруса, Дж. Паркера, Ю. Тептюк, С. Фолкман, Н. Юр'євої та ін. Водночас кожне психологічне дослідження має власну методологічну специфіку та зосереджене на конкретному виді діяльності.

Метою статті є емпіричне дослідження психологічних особливостей стресостійкості військовослужбовців механізованих підрозділів в умовах ведення оборонного бою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Результати попередніх теоретичних досліджень показали, що ефективна діяльність військовослужбовців в оборонному бою зумовлена високим рівнем їх стресостійкості до впливу негативних чинників бойової обстановки (Стасюк, Українець, 2023, с. 62–75). Для глибшого розуміння психічних станів військовослужбовців, визначення їх здатності ефективно діяти в умовах підвищеної небезпеки, емоційної напруженості та невизначеності ми провели емпіричне дослідження та проаналізували психологічні особливості стресостійкості військовослужбовців механізованих підрозділів в умовах ведення оборонного бою. Дослідження проведено на базі механізованих підрозділів військових частин Сухопутних військ ЗС України, у ньому взяли участь 232 військовослужбовці: 12 офіцерів, 56 сержантів, 164 солдати. Із цією метою було використано комплекс психодіагностичних методик, спрямованих на вивчення стресостійкості як системної, інтегративної, цілісної власливості особистості військовослужбовця.

Ціннісно-мотиваційний компонент стресостійкості військовослужбовців механізованих підрозділів ми вивчали за методиками Т. Елерса «Діагностика мотивації до успіху», К. Замфіра в модифікації А. Реана «Мотивація професійної діяльності» та В. Осьодла «Дослідження професійної діяльності». Ступінь орієнтації військовослужбовців на досягнення успіху в умовах оборонного бою ми визначили за допомогою методики Т. Елерса «Діагностика мотивації до успіху» (Дикун, Мороз, Стасюк, 2023, с. 89–92; Кокун, Пішко, Лозінська, Олійник, с. 143–146). Результати дослідження за цією методикою наведено в табл. 1.

На основі кількісних даних, інтерпретованих у табл. 1, можна спрогнозувати здатність військовослужбовців механізованих підрозділів досягати успіху в оборонному бою. Оскільки «високі» та «помірно високі» показники мотивації притаманні 126 військовослужбовцям (54%), мотиваційна спрямованість цієї категорії осіб визначена стійкими атрибутами їх особистості: вірністю військовому обов'язку, чесністю, справедливістю, впевненістю в собі, своїх здібностях та якостях. Їм властиві розсудливість, активність, цілеспрямованість і наполегливість у досягненні поставлених цілей. Надмірна ретельність та обережність у прийнятті важливих рішень вказують на високий рівень відповідальності за результат своєї діяльності.

На момент опитування «середні показники» мотиваційної спрямованості спостерігалися в 92 військовослужбовців (40%). У таких військовослужбовців мотиваційна спрямованість ситуативна та залежить від зовнішніх стимулів, вони менш ініціативні й орієнтовані на успіх. У військовослужбовців з «низькими» показниками, кількість яких становила лише 14 осіб (6%), спостерігалися такі психологічні ознаки: занижена самооцінка, домінування зовнішніх мотивів над внутрішніми, невпевненість у собі та своїх можливостях; дискомфорт через необхідність виконання складних завдань бою. Методом інтерв'ю було з'ясовано, що така категорія військовослужбовців тривалий час перебувала на полі бою (від 6 до 24 місяців). В умовах довготривалого емоційного та фізіологічного напруження ці військовослужбовці втратили віру в себе, свої сили, сенс перебування на війні та перспективи її завершення.

За методикою К. Замфіра в модифікації А. Реана «Мотивація професійної діяльності» ми визначили домінуючі мотиваційні комплекси, характерні для військовослужбовців механізованих підрозділів, співвідношення яких відображено трьома видами мотивації: внутрішньою мотивацією (ВМ), зовнішньою позитивною мотивацією (ЗПМ) і зовнішньою негативною

Таблиця 1

Рівні мотивації до успіху у військовослужбовців механізованих підрозділів

Рівень мотивації	Офіцери				Сержанти				Солдати			
	УБД		Не УБД		УБД		Не УБД		УБД		Не УБД	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Високий	—	—	—	—	2	4	4	7	2	1	10	6
Помірно високий	2	17	4	33	22	39	4	7	42	26	34	21
Середній	—	—	6	50	6	11	16	28	34	21	30	18
Низький	—	—	—	—	—	—	2	4	10	6	2	1

мотивацією (ЗНМ) (Дикун, Мороз, Стасюк, 2023, с. 94–96). Результати статистичних даних наведено в табл. 2.

Як показують результати, інтерпретовані в табл. 2, оптимальний мотиваційний комплекс (ВМ > ЗПМ > ЗНМ; ВМ = ЗПМ > ЗНМ) притаманний 17% офіцерського складу, 25% сержантського складу та 28% солдатського складу. Такий результат вказує на високий рівень вмотивованості цих категорій військовослужбовців, їх прагнення до саморозвитку, самовдосконалення, бажання досягти позитивних результатів і реалізувати себе через зміст військово-професійної діяльності. Водночас у 33% офіцерів, 25% сержантів та 24% солдатів притаманний негативний мотиваційний комплекс (ЗНМ > ЗПМ > ВМ), коли посилено зовнішню негативну мотивацію (ЗНМ). Прагнення уникнути критики, засудження з боку командирів переважають над життєвими цінностями. Такі результати показують, що діяльність військовослужбовців мотивована зовнішніми стимулами (винагородою або уникненням покарання). Однак існує категорія військовослужбовців, які мають проміжні мотиваційні комплекси (ВМ = ЗМП = НМ; ВМ = ЗНМ > ЗМП; ЗНМ > ВМ > ЗМП; ЗМП > ВМ > ЗНМ; ЗМП > ЗНМ > ВМ). Діяльність таких військовослужбовців в оборонному бою детермінована полівмотивованістю, зумовленою низкою мотивів-стимулів, кожен з яких робить певний внесок у регуляцію поведінки військовослужбовця. На наш погляд, така мотиваційна спрямованість є негативною, оскільки дії та вчинки військовослужбовця в бойових умовах буде важко спрогнозувати і скоригувати.

За допомогою методики доктора психологічних наук, професора В. Осьодла «Дослідження професійної мотивації» ми провели багатовимірний аналіз професійної мотивації в умовах оборонного бою (Дикун, Мороз, Стасюк, 2023, с. 81–89). Відповідні статистичні дані наведені в табл. 3.

Результати опитування, наведені в табл. 3, показали, що за цією методикою високі показники домінують за шкалами «Професійні домагання» (офіцери – 67%, сержанти – 82%, солдати – 86%), «Інтернальність у сфері професійних досягнень» (офіцери – 83%, сержанти – 68%, солдати – 57%), «Життєві цілі» (офіцери – 83%, сержанти – 63%, солдати – 71%). У таких військовослужбовців чітко виражені життєві плани й визначені шляхи, способи, об'єктивні та суб'єктивні ресурси, потрібні для їх втілення. Військовослужбовці усвідомлюють, що досягнення мети оборонного бою залежить не лише від кількості і якості озброєння та військової техніки, а й від власних зусиль і здібностей. Цілком імовірно, що такі військовослужбовці прагнуть поліпшити результати своєї діяльності, проявляють наполегливість і рішучість у діях, на що вказують показники за шкалою «Професійні домагання».

Незначне домінування низьких показників виявлено за шкалами «Оцінювання результатів діяльності» (офіцери – 66%, сержанти – 60%, солдати – 52%), «Професійні інтереси і цінності» (сержанти – 64%, солдати – 59%), «Соціальна бажаність» (сержанти – 53%, солдати – 66%), левову частку яких становлять військовослужбовці з досвідом участі в бойових діях. Ціннісно-сміслова сфера цієї категорії осіб зазнала трансформаційних змін під впливом психологічних чинників оборонного бою. Відчуття фрустрації залишають нереалізованими поставлені перед собою завдання і спричиняють втрату військовослужбовцями зацікавленості в подальшому веденні бойових дій. Зокрема, показники за шкалою «Соціальна бажаність» відображають прагнення військовослужбовців показати себе й поводитися відповідно до норм оточення.

Таблиця 2

**Показники мотивації до професійної діяльності у військовослужбовців
механізованих підрозділів**

Показник мотиваційного комплексу	Офіцери				Сержанти				Солдати			
	УБД		Не УБД		УБД		Не УБД		УБД		Не УБД	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Оптимальний (ВМ > ЗПМ > ЗНМ) (ВМ = ЗПМ > ЗНМ)	–	–	2	17	8	14	6	11	26	16	20	12
Проміжний	2	17	4	33	22	39	6	11	44	27	34	21
Не оптимальний (ЗНМ > ЗПМ > ВМ)	–	–	4	33	10	18	4	7	18	11	22	13

Таблиця 3

Показники мотивації до професійної діяльності у військовослужбовців механізованих підрозділів

Показники	Офіцери				Сержанти				Солдати			
	УБД		Не УБД		УБД		Не УБД		УБД		Не УБД	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
<i>Шкала «Оцінювання результатів діяльності»</i>												
Низькі	–	–	8	66	26	46	8	14	42	26	42	26
Високі	2	17	2	17	14	26	8	14	46	28	34	20
<i>Шкала «Професійні домагання»</i>												
Низькі	–	–	4	33	6	11	4	7	22	13	2	1
Високі	2	17	6	50	34	61	12	21	66	41	74	45
<i>Шкала «Інтернальність у сфері професійних досягнень»</i>												
Низькі	–	–	2	17	8	14	10	18	36	22	36	21
Високі	2	17	8	66	32	57	6	11	52	32	40	25
<i>Шкала «Професійні інтереси і цінності»</i>												
Низькі	–	–	4	33	26	46	10	18	58	36	38	23
Високі	2	17	6	50	14	25	6	11	30	18	38	23
<i>Шкала «Життєві цілі»</i>												
Низькі	–	–	2	17	16	29	4	7	28	17	20	12
Високі	2	17	8	66	24	43	12	21	60	37	56	34
<i>Шкала «Соціальна бажаність»</i>												
Низькі	–	–	4	33	24	42	6	11	48	29	60	37
Високі	2	17	6	50	16	29	10	18	40	24	16	10
<i>Загальна активність</i>												
Низькі	–	–	–	–	4	7	6	11	20	12	10	6
Високі	2	17	10	83	36	64	10	18	68	41	66	40

Така категорія осіб може дотримуватися соціально схвалених цінностей, навіть якщо це не відповідає їх переконанням.

Когнітивно-інтелектуальний компонент стресостійкості військовослужбовців механізованих підрозділів ми проаналізували за допомогою методики Р. Кеттела «Багатофакторне дослідження особистості» (Лемак, Петрище, 2011, с. 409–421). У методиці систему когнітивно-інтелектуальних здібностей представлено трьома незалежними факторами: «інтелект» (фактор В); «практичність – розвинена уява» (фактор М); «консерватизм – радикалізм» (фактор Q₁). Загальні показники когнітивно-інтелектуального компонента стресостійкості військовослужбовців механізованих підрозділів перебувають у межах середньостатистичних норм. Однак для детальнішого розуміння розвитку когнітивно-інтелектуальних здібностей проаналізуємо окремо кожен із факторів (табл. 4).

Як бачимо з табл. 4, показники за фактором В «інтелект» досить низькі в усіх категоріях військовослужбовців (офіцери – 83%, сержанти – 79%, солдати – 93%). Низькі показники інтелекту вказують на те, що військовослужбовцям складно генерувати нові ідеї та шукати нестандартні рішення в оборонному бою. Незважаючи на різкі зміни обстановки, військовослужбовці ймовірно надаватимуть перевагу шаблонному мисленню та діям, відпрацьованим раніше. Крім того, зафіксовано значне домінування низьких показників і за факторами М «практичність – розвинена уява» (офіцери – 67%, сержанти – 67%, солдати – 64%) та Q₁ «консерватизм – радикалізм» (офіцери – 67%, сержанти – 72%, солдати – 81%). Військовослужбовці з такими показниками в оборонному бою схильні до усталених методів прийняття рішень. Конкретне мислення військовослужбовців дає змогу швидко вирішувати бойові завдання та досягати цілей бою, ґрунтуючись на реалістичності й холоднокрівності.

Крім того, емпіричний аналіз показав, що показники когнітивно-інтелектуальних здібностей більш виражені у військовослужбовців, які брали участь у бойових діях. Імовірно, через високе інтелектуальне навантаження в бою, силу та витривалість нервових процесів до впливу

Таблиця 4

**Показники когнітивно-інтелектуальних здібностей у військовослужбовців
механізованих підрозділів**

Показники	Офіцери				Сержанти				Солдати			
	УБД		Не УБД		УБД		Не УБД		УБД		Не УБД	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
<i>Фактор В «інтелект»</i>												
Низькі	2	17	8	66	36	64	14	25	80	49	72	44
Високі	–	–	2	17	4	7	2	4	8	5	4	2
<i>Фактор М «практичність – розвинена уява»</i>												
Низькі	2	17	2	17	26	46	12	21	52	32	52	32
Високі	–	–	8	66	14	26	4	7	36	21	24	15
<i>Фактор Q₁ «консерватизм – радикалізм»</i>												
Низькі	2	17	6	50	28	51	12	21	74	44	60	37
Високі	–	–	4	33	12	21	4	7	14	9	16	10

стрес-чинників бою такі військовослужбовці розвинули навички швидкого аналізу, обробки інформації, оцінювання обстановки та прийняття оптимальних рішень у бою. Із психологічного погляду військовослужбовці з такими показниками більш стресостійкі, що надзвичайно важливо для діяльності в умовах ведення оборонного бою. Можна припустити, що існує зв'язок і з віком військовослужбовців, які завдяки набутому життєвому та бойовому досвіду адекватно осмислюють і оцінюють бойову обстановку, власні ресурси та вибирають конструктивні стратегії поведінки в бою.

Емоційно-вольовий компонент стресостійкості розкрито через систему стійких психічних процесів і властивостей військовослужбовців механізованих підрозділів, зосереджених на досягненні конкретної мети оборонного бою. Здатність військовослужбовців регулювати власні емоції, поведінку й зосереджуватися на визначених бойових завданнях ми дослідили за допомогою методики А. Зверькова та Є. Ейдмана «Дослідження вольової саморегуляції» (Дикун, Мороз, Стасюк, 2023, с. 107–111; Кокун, Пішко, Лозінська, Олійник, 2023, с. 135–140). Результати дослідження наведені в табл. 5.

Аналіз отриманих результатів показав, що більшість особового складу механізованих підрозділів (офіцери – 50%, сержанти – 61%, солдати – 52%) вирізняються високими показниками емоційно-вольової саморегуляції, що вказує на їх емоційну зрілість, активність, незалежність і самостійність. Діяльність цієї категорії осіб в оборонному бою ґрунтується на впевненості в собі, стійкості задумів і почутті обов'язку за результат своєї діяльності. У разі різкої зміни обстановки військовослужбовці контролюватимуть свої дії та розподілятимуть власні зусилля відповідно до мети й обставин бою.

Таблиця 5

Показники вольової саморегуляції у військовослужбовців механізованих підрозділів

Показники	Офіцери				Сержанти				Солдати			
	УБД		Не УБД		УБД		Не УБД		УБД		Не УБД	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
<i>Шкала «Наполегливість»</i>												
Низькі	2	17	4	33	18	33	8	14	48	29	46	28
Високі	–	–	6	50	22	39	8	14	40	24	30	19
<i>Шкала «Самовладання»</i>												
Низькі	2	17	4	33	14	25	8	14	52	32	36	22
Високі	–	–	6	50	26	47	8	14	36	22	40	24
<i>Загальна шкала</i>												
Низькі	2	17	4	33	14	25	8	14	46	28	34	20
Високі	–	–	6	50	26	47	8	14	42	26	42	26

Результати вимірювання ситуативної тривожності показали її високий рівень у 4% особового складу, помірний – у 38%, низький – у 58% (див. табл. 7). Низький рівень тривожності характеризує емоційно стабільних, впевнених і здатних швидко адаптуватися в умовах різкої зміни обстановки військовослужбовців. На когнітивному рівні такі військовослужбовці стресори бою сприймають як незагрозливі. Військовослужбовці з «помірними» та «високими» показниками ситуативної тривожності демонструють надмірне хвилювання та тривогу навіть в обстановці, яка не становить для них небезпеки. У будь-якому разі високий рівень тривожності перешкоджає адекватному сприйняттю обстановки, впливає на процес адаптації та поведінку військовослужбовців в оборонному бою. Крім того, переважна кількість військовослужбовців із підвищеним рівнем тривожності є учасниками бойових дій, і лише думка про повернення в район бойових дій, спогади про травматичні події викликають у них підвищену тривожність.

Поведінковий компонент стресостійкості військовослужбовців механізованих підрозділів до ведення оборонного бою розкрито через стратегії поведінки й окремі риси особистості військовослужбовців. Такий підхід дав змогу комплексно дослідити чинники, які безпосередньо впливають на вибір військовослужбовцями стратегій поведінки в бойовій обстановці. За допомогою методики С. Нормана, Д. Ендлера, Д. Джеймса, М. Паркера «Копінг-поведінка у стресових ситуаціях» ми визначили домінуючі стратегії поведінки військовослужбовців механізованих підрозділів в оборонному бою (Зликов, Лукомська, Федан, 2016, с. 173–175). Результати дослідження за цією методикою наведено в табл. 8.

Таблиця 8

Показники копінг-поведінки військовослужбовців механізованих підрозділів

Види копінг-стратегій	Офіцери				Сержанти				Солдати			
	УБД		Не УБД		УБД		Не УБД		УБД		Не УБД	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Проблемно орієнтована	2	17	6	50	21	37	10	17	40	24	35	21
Емоційно орієнтована	–	–	2	17	2	4	2	4	9	5	6	4
Стратегія уникнення	–	–	1	8	2	4	–	–	6	4	8	5
Стратегія відволікання	–	–	–	–	6	10	2	4	13	8	8	5
Пошук соціальної підтримки	–	–	1	8	9	16	2	4	20	12	19	12

Як видно з табл. 8, переважаючою стратегією поведінки військовослужбовців механізованих підрозділів в оборонному бою є копінг, орієнтований на вирішення проблеми (офіцери – 67%; сержанти – 54%; солдати – 43%). Така поведінка військовослужбовців є оптимальною та раціональною у бою, оскільки передбачає послідовне вирішення проблеми: аналіз ситуації, планування й активні дії. Власне кажучи, така реакція організму зумовлена раціональним сприйняттям джерела стресу та використанням особистісних ресурсів для послаблення його впливу на організм військовослужбовця.

Наступною за частотою вибору стратегією поведінки у військовослужбовців є «пошук соціальної підтримки», показник якої в офіцерів становить 8%, у сержантів – 20%, солдатів – 24%. Така тенденція поведінки військовослужбовців вказує на ефективне використання військовослужбовцями ресурсів соціального оточення: рідних, друзів, бойових побратимів. Вибираючи таку стратегію, військовослужбовці прагнуть мінімізувати негативний вплив бойового стресу завдяки інформаційній, емоційній підтримці, співчуттю, порадам та увазі соціального оточення.

Найменш представленими в поведінці військовослужбовців в оборонному бою є «емоційно-орієнтована стратегія», «стратегія уникнення» і «стратегія відволікання». Частота їх вибору військовослужбовцями має такий вигляд: «емоційно орієнтована стратегія» (офіцери – 17%; сержанти – 8%; солдати – 9%), «стратегія уникнення» (офіцери – 8%; сержанти – 4%; солдати – 9%), «стратегія відволікання» (сержанти – 14%; солдати – 13%). Така поведінкова динаміка відображає недостатню розвиненість механізмів психологічного самозахисту у військовослужбовців. У разі сильного впливу стресорів бою (соціально-психологічних, бойових, еколого-ергономічних) військовослужбовці проявлятимуть дезадаптивні форми поведінки: повне або часткове ігнорування проблеми, пасивність, агресивність, розгубленість.

За методикою В. Рибнікова «Дослідження рівня нервово-психічної стійкості. Прогноз-2» ми виявили окремі ознаки особистісних порушень та оцінили ймовірність виникнення нервово-психічних зривів (Дикун, Мороз, Стасюк, 2023, с. 325–331). Результати дослідження за цією методикою наведено в табл. 9.

Таблиця 9

Показники рівня нервово-психічної стійкості військовослужбовців механізованих підрозділів у стресових ситуаціях

Рівні нервово-психічної стійкості	Офіцери				Сержанти				Солдати			
	УБД		Не УБД		УБД		Не УБД		УБД		Не УБД	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Високий	–	–	2	16	4	8	8	16	26	16	44	27
Середній	–	–	2	17	2	4	4	8	18	11	12	7
Низький	2	17	6	50	28	56	4	8	44	27	20	12

Результати опитування показали, що високий рівень нервово-психічної стійкості притаманний 16% офіцерів, 24% сержантів та 43% солдатів. У цієї категорії військовослужбовців мала ймовірність виникнення нервово-психічних зривів в оборонному бою. Військовослужбовці із середнім рівнем нервово-психічної стійкості (офіцери – 17%, сержанти – 12%, солдати – 18%) демонструватимуть ситуативні нервово-психічні зриви залежно від інтенсивності бойових дій. Низький рівень нервово-психічної стійкості мають більшість військовослужбовців: 67% офіцерів, 64% сержантів, 39% солдатів. Переважна більшість військовослужбовців цієї категорії – учасники бойових дій.

Для з'ясування низьких показників нервово-психічної стійкості ми проаналізували внутрішні зв'язки та декодували чинники, які вагомо впливають на загальний результат нервово-психічної стійкості військовослужбовців. Позитивні кореляційні зв'язки виявлено за такими показниками: відчуття безсилля ($r_{xy} = 0,348$; $p = 0,05$); напади поганою настрою ($r_{xy} = 0,400$; $p = 0,05$); перезбудження нервової системи ($r_{xy} = 0,332$; $p = 0,05$); апатія ($r_{xy} = 0,360$; $p = 0,05$). Психологічний зміст таких зв'язків характеризується порушенням звичних умов життя, діяльності та відпочинку. Постійний і тривалий вплив психотравмувальних чинників бою призводить до перевтоми, нервового виснаження, зриву діяльності й афективних реакцій.

За методикою О. Кокуна «Дослідження психофізіологічного стану» ми дослідили різні складові психофізіологічного стану військовослужбовців механізованих підрозділів в умовах виконання ними визначених завдань (Дикун, Мороз, Стасюк, 2023, с. 100–101). Результати дослідження за цією методикою наведено в табл. 10.

Таблиця 10

Показники рівня психофізіологічного стану військовослужбовців механізованих підрозділів

Показники	Офіцери				Сержанти				Солдати			
	УБД		Не УБД		УБД		Не УБД		УБД		Не УБД	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Низький	–	–	6	50	–	–	2	4	6	4	4	2
Нижче середнього	2	17	–	–	6	11	4	7	24	15	22	13
Середній	–	–	2	17	14	25	4	7	32	19	24	15
Вище середнього	–	–	–	–	12	21	4	7	14	10	22	13
Високий	–	–	2	17	8	14	2	4	12	7	4	2

Результати, наведені в табл. 10, показують, що в переважній більшості досліджуваних військовослужбовців механізованих підрозділів показники психофізіологічного стану варіюються в межах нижче та вище за середні значення. Поясненням такої динамічності є індивідуальні характеристики військовослужбовців (вік, стан здоров'я, бойовий досвід) та інші чинники, які детермінують їх діяльність (побутові умови, згуртованість колективу, сімейні негаразди, депривація сну, втома, тривалість перебування в районі бойових дій тощо). Особливу увагу

привертають низькі показники рівня психофізіологічного стану в 50% офіцерського складу, які не брали участі в бойових діях. Детальніший аналіз складових психофізіологічного стану показав їх низьку впевненість в собі і своїх силах. Імовірно, такі результати вказують на недостатню розвиненість навичок виконання завдань за посадою у новоприбулих військовослужбовців офіцерського складу. Така категорія осіб потребуватиме самовдосконалення, оскільки приймати важливі рішення та брати на себе відповідальність їм буде надзвичайно складно.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, емпіричний аналіз за попередньо відібраним психодіагностичним інструментарієм дав змогу встановити, що здатність військовослужбовців механізованих підрозділів адаптуватися й ефективно діяти в оборонному бою залежить від низки особливостей, зумовлених внутрішньою природою стресостійкості. За допомогою комплексу методик ми змогли об'єктивно визначити чинники, які впливають на процес адаптації військовослужбовців в оборонному бою. Отримані емпіричні дані окреслили специфіку побудови програми розвитку стресостійкості військовослужбовців механізованих підрозділів, розроблення якої стане напрямом подальших наукових досліджень у цій сфері.

Література

- Дикун В. Г., Мороз В. М., Стасюк В. В. Методологія дослідження морально-психологічного стану особового складу військ (сил) : навч.-метод. посіб. Київ : 7БЦ, 2023. 383 с.
- Зливков В. Л., Лукомська С. О., Федан О. В. Психодіагностика особистості у кризових життєвих ситуаціях. Київ : Педагогічна думка, 2016. 219 с.
- Кокун О. М., Пішко І. О., Лозінська Н. С., Олійник В. О. Психодіагностика лідерських якостей військовослужбовців : метод. посіб. Київ : 7БЦ, 2023. 171 с.
- Лемак М. В., Петрише В. П. Психологу для роботи. Діагностичні методики : збірник. Ужгород : Вид. О. Гаркуші, 2011. 616 с.
- Організація психологічної підготовки у Збройних Силах України : навч.-метод. посіб./ за ред. В. Ключкова. Київ : НДЦ ГП ЗС України, 2023. 325 с.
- Психологія управління військами : підручник ; вид. 2-ге, перероб. та доп. / [В. І. Осьодло, О. П. Ковальчук, Д. П. Лисенко та ін.] ; за заг. ред. В. В. Стасюка. Київ : НУОУ, 2024. 532 с.
- Стасюк В. В., Українець В. М. Сутність стресостійкості у психологічній науці. *Науковий журнал «Габітус»*. 2023. Вип. 48. С. 60–65.

References

- Dykun, V.G., Moroz, V.M., & Stasjuk, V.V. (2023). Metodolohiia doslidzhennia moralno-psykholohichnoho stanu osobovoho skladu viisk (syl): navch.-metod. posib [Methodology for researching the moral and psychological state of military personnel (forces): Educational and methodological manual]. Kyiv: 7BC [in Ukrainian].
- Zlyvkov, V.L., Lukomska, S. O., & Fedan, O. V. (2016). Psykhodiagnostyka osobystosti u kryzovykh zhyttievykh sytuatsiiakh. [Psychodiagnostics of personality in crisis life situations]. Kyiv: Pedagogichna dumka [in Ukrainian].
- Kokun, O.M., Pishko, I.O., Lozinska, N.S., & Oliynyk, V.O. (2023). Psykhodiagnostyka liderskykh yakostei viiskovosluzhbovtziv: metod. posib. [Psychodiagnostics of leadership qualities of military personnel: Methodological Manual]. Kyiv: 7BC [in Ukrainian].
- Lemak, M.V., & Petryshhe, V.P. (2011). Psykholohu dlia roboty. Diahnostychni metodyky: zbiryk [Psychologist for work. Diagnostic techniques. A Collection]. Uzhgorod: Vyd. O. Garkushi [in Ukrainian].
- Klochkov, V.V. (2023). Orhanizatsiia psykholohichnoi pidhotovky u Zbroinykh Sylakh Ukrainy: navch.-metod. posib. [Organization of psychological training in the Armed Forces of Ukraine: Educational and methodological manual]. Kyiv: NDTs HP ZS Ukrainy [in Ukrainian].
- Stasjuk, V.V. (2024). Psykholohiia upravlinnia viiskamy: pidruchnyk [Psychology of military management: Textbook]. Kyiv: NUOU [in Ukrainian].
- Stasiuk, V.V., & Ukrainets, V.M. (2023). Sutnist stresostiikosti v psykholohichnii nautsi [The essence of stress resistance in psychological science]. *Naukovyi zhurnal "Habitus"*, 48, 60–65 [in Ukrainian].